

Flygtningenævnets baggrundsmateriale

Bilagsnr.:	338
Land:	Iran
Kilde:	Utrikesdepartementet
Titel:	"Mänskeliga rättigheter i Iran 2005"
Udgivet:	Iran 2005
Optaget på baggrundsmaterialet:	11. september 2006

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Iran 2005

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Läget för de mänskliga rättigheterna (MR) i Iran, som kallar sig religiös demokrati, inger allt djupare oro. Kränkningarna av de mänskliga rättigheterna i Iran är omfattande och har pågått under lång tid. En fortgående försämring synes ha skett under de senaste åren, inte minst beträffande yttrandefrihet och verkställande av dödsstraff. Avrättningar, inhumana straff och godtyckliga frihetsberövanden fortsätter i ökad utsträckning trots omvärldens, särskilt EU:s, försök att påverka den iranska administrationen. Känslan av otrygghet är utbredd. Tilltron till statens och myndigheternas såväl vilja som förmåga att upprätthålla lag och ordning är svag. Iran lever inte upp till kraven på en rättsstat.

Sedan president Ahmadinejads tillträde den 3 augusti i år behärskar de konservativa krafterna under den religiöse Högste Ledaren hela maktapparaten (regeringen, parlamentet, väktarrådet, medlingsrådet och expertförsamlingen). Makthavarna förbehåller sig den exklusiva rätten rörande uttolkningen och tillämpningen av islam och Koranen, och förbjuder andra att göra detta. Övergrepp mot enskilda personer olika restriktioner av friheten, ett stort antal verkställda dödsstraff och intolerans i form av radikal islam präglar det iranska samhället. Den ganska öppna men ingalunda riskfria reformistiska samhällsdebatten, liksom de reformistiska ansträngningarna för demokrati under de två första regeringsåren av president Khatamis andra mandatperiod (2001-2005) har försvagats. Även om många iranier vill se förändringar på flera områden i en liberal och demokratisk riktning är det aktiva motståndet mot regimen begränsat. De individer som verkar för demokrati hotas, fängslas eller slås ned på annat sätt av landets säkerhetsmyndigheter.

De institutioner som är tänkta att slå vakt om mänskliga rättigheter är generellt svaga och inte politiskt oberoende. Ett stort antal

frivilligorganisationer finns, men deras inflytande i det civila samhället är ringa.

Irans konstitution garanterar grundläggande mänskliga rättigheter, förutsatt att de inte strider mot islam. Iran har anslutit sig till flera MR-konventioner, men tillämpningen är i många fall undermålig.

Det finns uppenbara brister i rättssäkerheten. Lagstiftningen åsidosätts eller tillämpas ofta med politiska hänsyn. Den enskildes möjligheter att skydda sig mot kränkningar och övergrepp är små. I praktiken är principen om allas likhet inför lagen inte garanterad. Konstitutionens övergripande syfte är i första hand att slå vakt om ett islamiskt styre under en religiös ledare. De styrande använder religionen för att befästa sin maktställning.

Det ekonomiska klimatet kan knappast förväntas bli bättre annat än på längre sikt. Arbetslösheten förblir hög, inte minst bland dem som är under 35 år; de utgör cirka 70 procent av landets befolkning. Detta förhållande jämte de sociala restriktionerna i deras liv har medfört att många iranier vill emigrera.

EU har i dialog med Iran sökt verka för en positiv utveckling rörande mänskliga rättigheter, fredsprocessen i Mellanöstern, terrorism, och icke-spridning av massförstörelsevapen. EU har även sedan 2002 en särskild dialog om mänskliga rättigheter med Iran. Iran har dock uppvisat en bristande vilja till att mötas inom ramen för denna dialog. Det senaste mötet ägde rum i juni 2004. I november 2005 konstaterade EU inte för första gången att några framsteg inte uppnåtts, på MR-området har snarast försämringar skett. EU har föreslagit Iran nya tidpunkter för möten som Iran under året inte har besvarat. EU var medförlagsställare till en resolution om MR-situationen i Iran i FN:s generalförsamling både 2004 och 2005 med anledning av den förvärrade MR-situationen i Iran. Det stora antalet MR-demarscher som EU-ordförandeskapet gjort under 2005, liksom tidigare år, har hittills inte givit några positiva eller konkreta resultat. Detta illustreras bland annat av följande:

- Inför såväl parlamentsvalen 2004 som inför presidentvalen 2005 utestängde och diskvalificerade väktarrådet tusentals kandidater, bland dem många reformister. Flera av dessa har förföljts, misshandlats eller åtalats.
- Myndigheter förhåller och/eller manipulerar rätts- och undersökningsprocesser. Flera uppmärksammade fall finns (till exempel undersökningarna rörande mordet på den iransk-

kanadensiska journalisten Zahra Kazemi, som 2003 blev misshandlad till döds i fängelse).

- Antalet personer som fängslats eller trakasserats av personliga skäl har inte minskat.
- Arresteringar av och trakasserier mot kvinnor, som anklagas för att inte respektera den muslimska klädeskoden förefaller inte ha minskat.
- Polisens tillslag mot privata tillställningar fortsätter.
- De konservativa makthavarnas retorik mot "sedefördärvet och det västerländska inflytandet" har blivit hårdare under den nye presidenten Ahmadinejad.
- Iranska myndigheters ovilja att erkänna att brister finns vad gäller mänskliga rättigheter i Iran har ökat.

Besök i Iran gjordes av FN:s arbetsgrupp rörande godtyckligt fängslande (arbitrary detention) i februari 2003, av FN:s särskilde rapportör för åsikts- och uttrycksfrihet i november 2003, av FN:s särskilde rapportör rörande migration i februari 2004, av FN:s särskilde rapportör rörande våld mot kvinnor i januari 2005, och av FN:s särskilde rapportör rörande rätten till "adequate housing" under sommaren 2005 FN:s särskilde rapportör rörande tortyr har bett att få besöka Iran.

Även om Irans vilja att tillåta besöken kan ses som något positivt kunde rapportörerna konstatera att Iran inte lever upp till sina åtaganden. Besöken kom i många fall att medföra ytterligare försämringar av situationen för flera av de frihetsberövade iranier, som representanterna var i kontakt med.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala FN-konventionerna

Iran har anslutit sig till och ratificerat konventioner enligt nedan.

Rapporteringen till konventionskommittéerna haltar.

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (juni 1975). Iran har inte tillträtt något av tilläggsprotokollen.
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (juni 1975).
- Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (augusti 1968).
- Konventionen om barnets rättigheter (juli 1994) fastän med en allmän reservation med hänvisning till sharialagarna, som bland annat gäller den lagliga giftasåldern. Tilläggsprotokollen rörande barn i väpnade konflikter, barnprostitution m.m. har inte undertecknats.

- Genèvekonventionen om flyktingars rättigheter samt tilläggsprotokollet

Anslutning till konventionen mot alla former av diskriminering mot kvinnor liksom till konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, som det tidigare reformistiska parlamentet hade röstat för, stoppades av Vaktarrådet. I juni 2004 fattade parlamentet ett beslut om förbud mot tortyr vilket sedan blivit lag. Innebörden av lagen är ingalunda klar och ter sig snarast kosmetisk. Tortyr förekommer fortfarande, trots den nya lagen. Beträffande efterlevnaden av konventionen om barnets rättigheter är denna dålig eftersom åtskilliga minderåriga under de senaste åren, och med ett ökat antal under 2005, avrättats efter avkunnad dödsdom. Inga framsteg har skett vad gäller ratificeringen av Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen.

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Misshandel och tortyr, i synnerhet i samband med häktning och arrestering, fortsätter i stor omfattning. Parlamentet antog i juni 2004 en lag som Vaktarrådet hade godkänt och som skall syfta till att förhindra tortyr. Lagen har inte tillämpats eller lett till någon faktisk förändring.

Grymma bestraffningar förekommer enligt sharialagarnas så kallade hodud - bestämmelser. Dessa tillämpas mot brott, som anses bryta mot Guds lag varvid Gud så att säga är "sakägande" och som varken domaren eller lagstiftaren i princip kan ändra på eller avskaffa. I praktiken rör det sig ofta om brott relaterade till sexualliv och otrohet. Beviskraven för hodud-brott är höga och antalet dödsstraff som verkställts under dessa lagar är lågt. Exempelvis krävs vid äktenskapsbrott fyra rättrådiga vittnen eller erkännande inför domstol.

Ett moratorium beträffande stening avkunnades av de iranska myndigheterna i december 2002. Det är svårt att uppbringa trovärdig information och korrekta uppgifter om efterlevnaden av moratoriet. Åtskilliga personer har trots moratoriet dömts till stening av lokala domstolar. I flera fall har sedan en högre rättslig instans ändrat domen. Moratoriet beträffande stening (och även amputation) är endast rekommendationer till domarna att utfärda alternativa straff.

Spöstraff utdöms enligt principen om taazirat, det vill säga straff inte nämnda i Koranen. Spöstraff verkställs i stor utsträckning, inte sällan mot unga, ibland

offentligt på central plats i städerna. Denna bestraffning utmäts ofta för moraliska brott som fritt socialt umgänge och alkoholkonsumtion. I många fall av politisk natur, till exempel när det gäller personer som anklagats för brott mot statens säkerhet, kan såväl fängelse- som dödsstraff föregås av spöstraff.

Andra grymma straff enligt sharialagarna är amputation eller stympning. I år har åtskilliga amputationsstraff och ett bländningsstraff avkunnats av domstolar. Det ifrågasätts om moratoriet beträffande amputationer, som avkunnades av myndigheterna i mars 2003, har efterlevts. Det finns uppgifter om att amputationsdomar skulle ha verkställts.

Inga märkbara förbättringar har gjorts av förhållandena i fängelserna, som får betecknas som eländiga. Tillträde till fängelserna för advokater och familjemedlemmar är begränsat, även för ambassader i konsulära ärenden. Motstridiga uppgifter från myndigheterna finns om antalet fångar men dessa brukar ofta uppskattas till omkring 120 000 - 140 000. Amnestier och längre permissionstider försvårar en närmare uppskattning. Av dessa sägs hälften vara narkotikabrottslingar, en annan stor del rånare och omkring 2 000 ungdomsförbrytare. Cirka 600 barn uppges bo i fängelse tillsammans med sina mödrar. I genomsnitt uppges varje fånge ha mindre än tre kvadratmeter till sitt förfogande. Personer som besökt fängelser vittnar om hur flera fångar trängs i små celler med dåliga sanitära förhållanden och undermålig kost. Åtskilliga fångar har inte formellt delgivits dom och svävar i okunskap om fängelsestraffets längd. Antalet politiska fångar är svårt att ange, men torde uppgå till flera hundra. Bland dessa finns ledare för studentrörelser, journalister, MR-aktivister, bahaier och medlemmar i förbjudna kurdiska partier.

Hemliga arresteringslokaler och bruket av isoleringsceller är vanligt förekommande. Det är svårt för internerade att få oberoende rättsligt biträde.

Vad gäller oppositionsgruppen Mujahedin-e-Khalq, MKO, som sedan 1981 fört en väpnad kamp mot den islamiska republiken Iran från baser i Irak, har denna avväpnats av USA och står under amerikansk/brittisk kontroll. Irans regering har förklarat att ångerfulla MKO-medlemmar är välkomna till Iran. Åtskilliga botfärdiga MKO-medlemmar skall också, enligt uppgift, ha återvänt till Iran och förenats med anhöriga utan att ha straffats.

Iran har över 2 miljoner narkotikamissbrukare, varav uppskattade 250 000 under 18 år. 1,2 miljoner uppges vara tunga missbrukare. Enligt vissa uppskattningar uppgår antalet missbrukare till över 3 miljoner. Missbruket rör sig mestadels om opium men heroin, kokain, hasch och ecstasy m.m. blir allt vanligare. Ytterligare någon miljon tros nyttja narkotika men utan att klassas som beroende. Med missbruket har följt ökad spridning av hiv/aids. Enligt hälsoministeriet uppgår antalet hiv-positiva i Iran till 40 000. Av dessa skall 65 procent ha smittats genom förorenade sprutnålar och cirka 10 procent genom sexuellt umgänge. Antalet officiellt registrerade hiv/aids-fall är 5 000.

Den utbredda smugglingen av narkotika från Afghanistan och Pakistan bekämpas aktivt av iranska myndigheter, vilket bland annat tar sig uttryck i regelrätta strider mellan iransk gränspolis och välorganiserade och beväpnade smugglare i gränsområdena mot Afghanistan och Pakistan. Förlusterna är stora både hos polistyrkorna och smugglarna. Uppskattningsvis dör hundratals personer i dessa strider varje år. Av de smugglare som grips, döms flera till döden och avrättas, ibland efter summariska rättegångar. Tusentals personer har gripits anklagade för narkotikabrottslighet.

Iran har satsat stora resurser på att bekämpa narkotikasmugglingen men anser sig få alltför litet stöd utifrån i kampen. Av all råopium som beslagtogs globalt återfinns den övervägande delen i Iran. Grövre narkotikabrott straffas med döden (innehav av mer än 30 gram heroin/morfin eller över 5 kg opium).

Slaveri eller slaveriliknande former förekommer inte i Iran

4. Dödsstraff

Tusentals personer avrättades varje år i Iran under perioden efter revolutionen 1979 liksom under kriget mot Irak 1980 – 1988. Inga framsteg har skett vad gäller att avskaffa dödsstraffet eller att minska dess tillämpning. Antalet avrättningar fortsätter att vara högt. Ingen officiell statistik är tillgänglig.

Under 2004 uppgick antalet kända avrättningar till 159 (det näst högsta kända antalet i världen). Antalet kända avrättningar under 2005 fram till skrivande stund uppgår till 123. Mörkertalet anses större. Avrättningarna omfattar inte sällan grupper om flera personer och sker ibland offentligt på centrala platser i städerna och visas på TV. Under de senaste åren har åtskilliga minderåriga avrättats och antalet har ökat i år. Ibland avkunnas dödsdomar mot minderåriga för att sedan verkställas när den minderåriga uppnått myndig

ålder, som är 18 år. Innan en dödsdom verkställs skall den alltid bekräftas av Högsta Domstolen.

Dödsstraff kan enligt iransk lag utdömas för mord, väpnat rån, våldtäkt, hädelse, sexuella brott och allvarliga narkotikabrott, liksom för brott mot den nationella säkerheten, förräderi och andra högmålsbrott. Det kan på goda grunder misstänkas att dissidenter ibland elimineras på så sätt att domstolen dömer dem till döden för t.ex. narkotikabrott. Avrättningar med öppet politiska förtecken har även gällt kurdiska aktivister och medlemmar eller sympatisörer till förbjudna kurdiska organisationer.

FN och EU har vid åtskilliga tillfällen kritiserat Iran för att inte efterleva de minimikrav som omgärdar dödsstraffet. Avrättningar sker ofta i fängelserna och ibland underrättas anhöriga först i efterhand.

EU verkar aktivt för att förhindra att avrättningar av minderåriga verkställs. Iranska rättsliga myndigheter fortsätter icke desto mindre att döma folk till döden och verkställa avrättningar. Antalet avrättningar av minderåriga förefaller ha ökat under det senaste året.

Irans rättsväsende har i rekommendationer deklarerat moratorium mot dödsstraff genom stening samt mot straff i form av amputationer. Dessa rekommendationer har dock inte omvandlats till lag, med följd att osäkerhet råder om moratoriets rättsliga status. Domar med straff i form av stening och amputationer har avkunnats även efter det att rekommendationerna har utfärdats, men det råder osäkerhet om i vilken grad domarna har verkställts.

Enligt sharia-lagarnas vedergällningsrätt (quesas) har anhöriga till en mördad person möjlighet att benåda en dödsdömd i utbyte mot blodspengar (diyeh). Beloppet är 180 miljoner rialer för en man (cirka 160 000 SEK) och hälften för en kvinna. I händelse av betalning med blodspengar omvandlas dödsstraffet som regel till fängelsestraff. Enligt tidigare lagstiftning var blodspengarna högre för muslimer än för icke-muslimer. Med en lag från januari 2004 blev denna ersättning lika stor även i sådana fall där den mördade är jude, kristen eller zoroaster (men däremot inte bahai).

5. Rättssäkerhet

Rättssystemet i Iran präglas av opålitlighet, oförutsägbarhet och korruption. Domare kan påverkas genom mutor. Rättssäkerheten är svag. Ett självständigt rättsväsen saknas i praktiken. Godtyckliga arresteringar och försvinnanden

fortsätter att vara kännetecken för det iranska rättssystemet. Hemliga och icke-officiella fängelser finns. Tvivelaktiga rättsprocedurer och specialdomstolar dömer trots att de saknar legal kompetens i det aktuella målet. Rätten till offentlig prövning inför en opartisk domstol respekteras inte. Det förhållandet består att domare inte sällan även uppträder som åklagare trots att åklagarämbetet återinfördes genom lag den 19 oktober 2003. Separation mellan åklagare och domstolsväsen har genomförts i nio provinser, men det är tveksamt om reformen lever upp till grundläggande säkerhetskrav.

Utnämningen 2002 av domaren Mortazavi till Teherans åklagare måste ses som steg bakåt för rättssäkerheten. Mortazavi och hans medarbetare anses ansvariga för mord och förföljelse av journalister (till exempel fallen Zara Kazemi och Akbar Ganji) och studenter.

Det legala ramverket i Iran är svagt och tvetydigt. Brotsrubriceringar som "hot mot islamiska värderingar" eller "brott mot Gud" är svåra att bemöta. Ett grundläggande problem är att enskilda domare inte enbart förutses döma utifrån kodifierad lag. En del av dem är präster som saknar formell juridisk utbildning, men som på flera håll inom rättsväsendet alltmer kommit att ersätta utbildade jurister. I många fall baseras domar på sharialagarna och fatwas från ledande religiösa uttolkare av Koranen, vilket skapar inkonsekvens, osäkerhet och sammanblandning av rättskällor. Huvudprincipen är dock att islamisk rätt har företräde framför sekulär lagstiftning. Ett exempel är konvertering till annan religion (apostasi) som inte är ett brott enligt civil lag men däremot är brottsligt enligt Koranens houdud-bestämmelser om brott mot Gud (liksom otrohet och homosexuella handlingar) och därför skall bestraffas med döden.

Det iranska rättsväsendet är formellt självständigt men det utsätts för påtryckningar från olika grupper och individer inom samhällssystemet. Domstolar och andra rättsmyndigheter styrs i stor utsträckning av politiska diktat i fall som rör personer som uppfattas som hot mot maktablissemangets intressen.

Delar av ordningsmakten står bortom de folkvaldas kontroll. Ett stort rättssäkerhetsproblem utgörs av förefintliga paramilitära och milisgrupper, såsom det islamiska revolutionsgardet och basijis, som emellanåt tenderar att ta lagen i egna händer. Under 1996 fanns grupper med kopplingar till säkerhetstjänsten som agerade som dödspatruller, som utomrättsligt avrättade flera kända politiska dissidenter. Även senare har mord inträffat som man kan

misstänka för att ha varit sanktionerade av politiska instanser. Ljusskygga påtryckningsgrupper av "militanter", som i religionens namn tar lagen i egna händer, vilka har kopplingar till den politiska/religiösa makten, finns fortsatt i Iran. Det skall finnas, även om detta officiellt förnekas, fängelser och häkten utan insyn från ordinarie polis, där politiska fångar hålls.

Iran tillämpar inte så kallad dubbel lagföring även om iransk lag saknar uttryckligt lagrum som reglerar frågan. Praxis indikerar dock att dubbel lagföring inte förekommer mot iranier som återvänder till Iran efter avtjänat straff utomlands.

Domstolsväsendet har flera parallella instanser. Revolutionsdomstolar dömer ofta i politiskt laddade rättegångar. Insynen är ringa och liknelser görs med militärdomstolar där domaren samtidigt varit åklagare. I de allmänna domstolarna finns formellt garantier för rättssäkerheten genom överklagningsrätt och rätt till fritt val av försvarare. I praktiken åsidosätts detta ofta. Efter domstolsreformen 1995 handläggs mål rörande civil-, handels-, och straffrätt vid samma domstol. En och samme domare förväntas kunna döma i vitt skilda typer av mål. Även genom bristen på domare och deras relativt låga utbildningsnivå förstärks den bristande rättssäkerheten. Mutor är inget ovanligt inom domstolsväsendet.

Det finns en rad specialdomstolar för bland annat pressfrågor och för statsanställda. Det finns också militärdomstolar vilka, liksom de klerikala domstolarna för präster och teologer, betraktas som fora för ideologisk kontroll. De klerikala domstolarna lyder direkt under Ledaren och omnämns inte i konstitutionen som del av det ordinarie rättsväsendet.

Domarna utses av chefen för rättsväsendet i samråd med chefen för varje lokalt juridiskt distrikt och underställs justitieministern (och ibland även Ledaren) för godkännande.

Försvarsadvokater som engagerat sig i MR-fall utsätts ofta för hot, påtryckningar och repressalier. Ibland dras deras licenser in.

Övergrepp från ordningsmaktens sida inrapporteras ofta i samband med demonstrationer och folksamlingar. De militanta islamiska påtryckningsgrupperna Ansar-e-Hizbollah, Basij etc. fortsätter med den religiösa/politiska maktens goda minne att brutalt angripa politiska motståndare utan att ställas till svars. I april i år kom det på flera håll över

landet till handgemäng mellan demonstranter och paramilitära islamistiska friskaror i samband med fotbollsmatcher och upplopp med tillhörande regimfientliga demonstrationer. I juli och augusti i år skall tjugotalet dödade ha rapporterats när säkerhetsstyrkor och Basij ingrep mot kurdiska demonstrationer i städer i västra Iran. I juli slog polisen brutalt ned en folksamling i Teheran som krävde den fängslade dissidenten Akbar Ganjis frigivande.

Det är vanligt förekommande att ordningsmakten för en kortare tid håller en person gripen utan möjlighet att kommunicera med omvärlden och utan att anhöriga informeras. Detta gäller inte minst ungdomar som brutit mot sedlighetsreglerna och som tvingas tillbringa en eller två nätter i häkte innan de släpps.

Islamic Human Rights Commission, IHRC, och den så kallade Commission 90 i parlamentet tillskapades ursprungligen för att ge enskilda personer möjlighet att anmäla MR-brott men är inte oberoende och har numera blivit utan betydelse för sitt ursprungliga ändamål (se under punkt 20 Oberoende MR-organisationer). IHRC har mer och mer kommit att ställa sig bakom regimen och gå till motangrepp mot dem som kritiserar MR-brotten i Iran.

6. Personlig frihet

Iranska myndigheter påbjuder strikta klädes- och umgängesseder. Ordningsmakten begår emellanåt övergrepp mot den personliga friheten när de söker beivra sedlighetsbrott. Förseelser beträffande klädeskod (alltför fri klädsel) eller umgänge (fritt umgänge mellan ogifta) kan resultera i en varning, böter, spöstraff, eller i vissa fall fängelse. Trakasserier mot enskilda personer förefaller ha tilltagit i omfattning under senare tid i och med att de konservativa politiska grupperna stärkt sitt inflytande över maktapparaten.

Godtyckliga frihetsberövanden förekommer genom att personer förs bort och fängslas utan domstolsbeslut och utan att anklagas för något formellt brott. Utöver personer misstänkta för brottslighet, är det framför allt personer som av maktetablissemanget uppfattas som politiska hot som riskerar att drabbas av övergrepp av olika slag, till exempel politiska dissidenter, kritiskt skrivande journalister, oppositionellt sinnade akademiker och människorättsaktivister. Det paramilitära islamiska revolutionsgardet och islamistiska aktionsgrupper, såsom Basijis och Ansar-e-Hizbollah, agerar i betydligt större utsträckning än den reguljära polisen på lagvidriga sätt när de ingriper mot enskilda.

Personer som av islamistiska frivilliggrupper eller sedlighetspolis inte anses respektera de officiella påbuden om modest klädsel och könssegregerat umgänge på offentlig plats eller som misstänks för sedeslöshet (alkoholkonsumtion, drogmissbruk, umgänge med det motsatta könet utanför äktenskapets ramar, m.m.) riskerar att bli föremål för ingripanden av olika slag. Även om ingrepp av detta slag mot den personliga integriteten inte är lika frekventa som under åttio- och nittiotalen, har de inte upphört. På flera håll inom det iranska samhället finns för närvarande – efter presidentskiftet i augusti i år – stor oro och osäkerhet om myndigheternas tillämpning av de religiöst, eller snarare politiskt påtvingade, föreskrifterna om personligt uppträdande (klädedräkt, bruk av alkohol, användande av internet och parabolantennor, umgängesformerna mellan personer som inte är gifta med varandra etc.). Även om makthavarnas retorik rörande moralfrågor blivit mer intolerant synes dock några avgörande förändringar av denna tillämpning inte ha ägt rum.

Varje iranier kan få pass med undantag av mera öppet regimfientliga personer eller vissa bahaier. För militär personal gäller särskilda bestämmelser för pass och utlandsresa.

7. Strafffrihet

Politiskt betingat våld förekommer i Iran. Ledaren jämte flera mäktiga politiker, konservativa företrädare samt grupperingar har utnyttjat parapolisiära friskaror som Ansar-e-Hizbollah och Basij för att skrämja eller mörda motståndare. Endast i undantagsfall straffas medlemmar ur dessa grupper och organisationer, trots att de gjort sig skyldiga till misshandel och mord.

Det mycket uppmärksammade MR-fallet som gäller dödsmisshandeln i ett fängelse sommaren 2003 av den kandensisk-iranska fotojournalisten Zahra Kazemi (vilket medfört ansträngda diplomatiska förbindelser mellan Kanada och Iran) är fortfarande ouppklarat. Makthavarna vill tysta ned fallet och avföra det från den rättsliga agendan. Starka misstankar finns om myndighetspersoners delaktighet i dödsmisshandeln.

8. Yttrande- och mediafrihet

Såväl valen till parlamentet, majlis, i februari 2004, som presidentvalen i juni 2005 kännetecknades av att ett stort antal kandidater diskvalificerades av Vaktarrådet. Begränsningar i yttrandefriheten har förstärkts efter parlaments-

och presidentvalen. Tidningar har tvingats upphöra med sin utgivning, arrestering av journalister och stängning av webbplatser har blivit vanligare.

Sedan parlamentsvalen har ett antal reformvänliga tidigare parlamentsledamöter och journalister ställts inför rätta anklagade för olika typer av förtal mot regimen. I och med den konservative presidenten Ahmadinejads tillträde i augusti har reformisterna också förlorat inflytandet över regeringsärendena.

Den politiska oppositionen är starkt kringskuren i Iran. Kritik mot den islamiska regimen är i princip förbjuden och straffas hårt. Politiska partier är visserligen tillåtna men utrymmet för att dessa att agera i opposition mot sittande regering är begränsat.

Rätten att hysa och uttrycka åsikter respekteras inte i Iran trots skydd i grundlagen. Regimkritiker och personer som återger obekväma åsikter riskerar att fängslas eller bestraffas på annat sätt.

Den frispråkighet som pressen för några år sedan visade i en allt öppnare och alltmer samhällskritisk debatt är numera borta. Pressen har anpassat sig till det ökade trycket från makthavarna och till regimens anbefallna doktrin. Förhandsensur av tidningar förekommer visserligen inte (däremot för böcker), men journalister som ger uttryck för eller återger regimkritik riskerar att fängslas. Åtskilliga journalister har kallats till domstol för misstänkta brott mot presslagarna utan att något formellt åtal väcks. Detta beteende upplevs av medierna som trakasserier och skrämselektik från regimens sida. Iran saknar system med ansvarig utgivare.

Pressen var för några år sedan på väg att bli en av de viktigaste plattformarna för förändring men den har undertryckts av den konservativa maktapparaten. Sedan rättsväsendet inledde en kampanj mot det fria ordet under 2000 skall hundratalet tidningar och tidskrifter permanent eller tillfälligt ha upphört med sin utgivning. Det tidigare reformistiska parlamentets försök att liberalisera presslagarna misslyckades. Mer än 20 journalister anses hållas fängslade för att ha uttryckt olämpliga åsikter eller spridit vad som betecknas som falsk information och lögn.

Reportrar utan gränser har kallat Iran för världens största fängelse för journalister. Ofta är det inte åtal under specifika presslagar som används mot

journalister utan diffusa och svepande hänvisningar till islamisk moral och nationell säkerhet.

Även parlamentsledamöter har utsatts för arresteringar, skrämsel, mordhot och trakasserier, ibland i form av rent fysiska angrepp när de yttrat sig i kammaren.

Flera böcker (böcker kräver utgivningstillstånd och förhandscensur) har dragits in i efterhand sedan deras publicering väckt kritik. En stor del av regimen censurapparat faller egentligen utanför lagen, till exempel uppmaningar och hot mot enskilda förläggare, fördröjningar och extra kostnader för utgivningstillstånd, eller attacker från "militanter" mot bokaffärer som förstörts eller bränts. Endast i undantagsfall har någon ställts till svars för dessa attacker. I vissa fall har rättsväsendet snarare legitimerat dem som uttryck för folkets vilja och ställt författare, förläggare och journalister inför rätta.

Tidningar i Iran drivs oftast av personliga och politiska/religiösa skäl och företräder intressegrupper snarare än värderingar. Flera framstående parlamentariker använder egna tidningar som sina politiska plattformar. Rätten att starta och driva en publikation är begränsad i lag och utesluter bl.a. personer som varit anhängare till shahen.

Flera av journalisterna på de indragna tidningarna har startat hemsidor på internet där de försöker fortsätta att leverera nyheter och föra en kritisk och öppen debatt. Antalet internet-abonnenter i Iran uppskattas till mer än 2 miljoner och ökar.

För att begränsa informationsfriheten på internet söker regimen förhindra privata operatörer att erbjuda nätanslutning. Tanken är att samla alla uppkopplingar under en statlig operatör och därigenom lättare kontrollera tillgången till känsliga sidor. Privata operatörer agerar dock fortfarande fritt och det finns hundratals internet-caféer som lockar framför allt de unga.

Förbudet mot satellit-TV efterlevs inte längre i Teheran. Trots höga böter och i vissa fall spöstraff fortsätter den svarta marknaden för parabol att blomstra. Under lång tid var satellit-TV något som tolererades men sedan ett antal TV-kanaler drivna av exiliranier i USA börjat sända politisk propaganda mot regimen inleddes en konservativ kampanj för att samla in illegala parabol. Den har dock inte haft någon större effekt.

Rättsväsendet fortsätter att med kraft slå ned på politiskt kritiska men också "omoraliska" internetsidor och att spärra dessa.

Regimens omfattande kontrollapparat ingriper i människors privatliv genom telefonavlyssning, övervakning och öppnanden av privatbrev som skickas med post. Iranier som umgås med utlänningar kan räkna med särskild uppmärksamhet. "Olagliga kontakter" med västerländska diplomater eller med internationella delegationer återkommer inte sällan i åtalspunkterna mot oliktankande.

9. De politiska institutionerna

Den högsta politiska och religiösa makten i Iran innehas av den religiöse Ledaren (Vali-e-Faqih) som står över både president och parlament och är förbehållen rätten att intervensera i alla maktsfärer. Ledaren utses på livstid av en expertförsamling (Majlis-e-Khobregan), som har rätt att avsätta Ledaren under särskilda förhållanden. Ayatollah Ali Khomeinei innehar posten sedan 1989.

Den lagstiftande makten i Iran utövas av ett folkvalt parlament (Majlis-e-Shura-ye-Islam) med 290 ledamöter. Val hålls vart fjärde år, senast i februari 2004. För att en person ska tillåtas kandidera till en post i parlamentet krävs först att han eller hon godkänns av det så kallade Väktarrådet, som har till uppgift att tillse att endast personer som anses lämpliga får ställa upp i valet. Lämplighetsbedömningen görs i enlighet med en katalog av kriterier, varav de flesta får anses vara tämligen godtyckliga. Parlamentsvalet 2004 får anses ha varit kraftigt manipulerat som en följd av att Väktarrådets ogiltigförklarade ett stort antal kandidater på oklara och inte sällan mycket godtyckliga grunder.

Samtliga medborgare över 15 år har rösträtt. Den verkställande makten ligger formellt hos presidenten, som i praktiken fått allt mindre att säga till om och som mer och mer och kommit att framstå som Ledarens redskap. Presidenten väljs på fyra år. Samma person kan vara president högst två mandatperioder i rad. Sedan de likaledes manipulerade presidentvalet (tusentals kandidater, och alla kvinnliga, underkändes av Väktarrådet) hållits i juni 2005 efterträddes i augusti 2005 president Khatami av den konservative presidenten Ahmadinejad. Misstankar föreligger om valfusk, bland annat såtillvida att revolutionsgardet och basijis utnyttjades av den Högste Ledaren för att manipulera valutgången på ett sätt som gynnade de konservativa politiska krafterna. Nästa presidentval blir i juni 2009.

Väktarrådet (Shura-ye-Negahban) fyller en lagrådsliknande funktion och har att tolka grundlagen liksom att granska att all lagstiftning som antas av parlamentet är förenlig med islamisk rätt. Väktarrådet granskar även kandidater inför val till parlament, president och expertförsamling. Rådet, som är en av de mäktigaste institutionerna i den iranska staten, består av tolv personer, varav sex teologer utsedda av Ledaren och sex jurister på förslag av parlamentet efter Ledarens och chefen för rättsväsendets anvisningar.

För att lösa och medla i konflikter mellan parlamentet och väktarrådet finns ett särskilt "råd för ändmålsenlighet" eller "medlingsrådet" (Council for Determination of Expediency, Shura-e-Maskahat eller Majma-e- Tashkhiss-e- Maslahat-e- Nezam) med 31 ledamöter. Rådet, som inrättades 1988, har under åren fått ökad makt och – även det – utvecklats till ett slags kabinett under Ledaren med stort inflytande i iransk politik. Ordförande i rådet är den tidigare presidenten Rafsanjani.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Officiellt uppgår arbetslösheten till 12 procent men överstiger i verkligheten 20 procent. Gällande femårsplan har som mål att skapa 800 000 nya jobb varje år. Den krisartade höga arbetslösheten, som drabbat även unga och välutbildade personer, är en utmaning mot Irans sociala och ekonomiska stabilitet.

Självständiga fackföreningar tillåts i princip inte. Laglig strejkrätt saknas. Ett antal regeringsanknutna s.k. islamiska arbetarrådsorganisationer finns. I samband med strejker och demonstrationer på grund av uteblivna löner, bildande av "otillåtna" fackföreningar (lärare, bussförare, textil- och bageriarbetare) eller på grund av kontakter med internationella fackföreningsrörelser har på olika håll i landet i år förekommit dödsskjutningar, arresteringar och trakasserier. I maj i år demonstrerade anställda vid Teherans lokaltrafik varvid de attackerades av agenter ur de "islamska arbetarråden", av Ansar-e-Hizbollah och andra islamistiska friskaror.

Diskriminering på arbetsplatsen förekommer av olika skäl och är beroende på arbetets karaktär. Om en chefspost utlyses och endast en kvinna uppfyller kraven, kan arbetsledningen tillsätta en mindre kvalificerad manlig person. Politiska kriterier tillämpas vid tillsättningar av positioner inom den offentliga sektorn liksom inom statsägda företag.

11. Rätten till bästa uppnåelig hälsa

Rätten till grundläggande hälsovård är fastslagen i grundlagen (artikel 29) och någon åtskillnad mellan kön görs inte. Tillgången och kvaliteten på hälsovård, inkl. psykiatrisk vård, kan variera lokalt men anses hålla en relativt god standard i städerna. Även på landsbygden skall numera möjligheterna till sjukvård och läkare vara ganska goda. Nyutexaminerade läkare är skyldiga att under ett antal år tjänstgöra utanför de stora städerna. Staten gör, av allt att döma, stora ansträngningar för att trygga befolkningens tillgång till hälsovård och mediciner. Genomsnittsfamiljens försörjningssituation har emellertid försämrats avsevärt under senare år.

12. Rätten till utbildning

Irans konstitution garanterar varje medborgare rätten till utbildning. 97 procent av alla barn i åldrarna 6 – 10 år deltar i skolundervisningen. Det finns dock uppgifter om att Iran försvårar flyktningbarns skolgång.

Skolelever måste i princip betala för läromaterial i de högre årskurserna. Klasserna i grundskolan är i regel mycket stora. Standarden på undervisningen varierar, men anses vara relativt god i ett regionalt perspektiv. . Ofta låter föräldrar komplettera barnens utbildning med lektioner hos privatlärare. Åtskilliga privatskolor finns på högstadie- och gymnasienivå. Flertalet universitet är statliga.

13. Rätten till en fredsställande levnadsstandard

Iran har en BNP per capita på 1 600 USD (Sverige 24 000 USD). Enligt en rapport från den iranska centralbanken uppgick de årliga utgifterna för en iransk familj till i snitt 40 miljoner rial per år (36 000 SEK) medan inkomsterna bara nådde 30 miljoner. Genomsnittsfamiljens försörjningssituation har försämrats avsevärt under senare år. 18 procent av befolkningen klassificeras som absolut fattiga med mindre än 1 USD om dagen att leva på.

Iran har emellertid ett ganska omfattande socialt skyddsnät. Basvaror som bröd och te är subventionerade och de sämst ställda erbjuds billigt boende. Ett stort antal religiösa stiftelser (bonyads) bedriver projekt för att hjälpa de fattiga. FN:s särskilde rapportör för "Rights to Housing" besökte Iran sommaren 2005, varvid särskilt kvinnors boendeförhållanden uppmärksammades.

14. Kvinnans ställning

Kvinnans situation i Iran är enligt gällande lag underordnad mannens och kvinnor diskrimineras både i lag och i praktik. Alltsedan revolutionen 1979 gäller strikt klädtvång för kvinnor med obligatoriskt bärande av huvudslöja. Kvinnans ställning förbättrades under tidigare president Khatami (1997 – 2005), men i legalt hänseende har inga avgörande förändringar skett.

Ett ökat kvinnligt deltagande i det politiska livet, inom förvaltning och näringsliv samt tillträde till högre utbildning kan konstateras. Det iranska parlamentet med 290 ledamöter har 8 kvinnor, som dock är knutna till den konservativa majoriteten i parlamentet. En av de nio vice presidenterna (i praktiken snarast generaldirektörer) är kvinna. Antalet kvinnliga jurister, domare, läkare, lärare och ingenjörer har ökat. Kvinnliga poliskadetter har utexaminerats under de senaste åren. Till universiteten antas generellt fler kvinnor än män.

Kvinnan är inte jämställd i värde eller rättigheter och hennes legala situation är sårbar. Den av shari'a inspirerade gällande rätten diskriminerar kvinnor beträffande arv (döttrar har halv arvslott jämfört med söner) och skilsmässa. Ett av de områden där kvinnans mindre värde också visar sig gäller blodspengar, det vill säga den ersättning som betalas till en avlidens arvtagare. Det har länge framställts krav på att lagen borde ändras så att en kvinnas liv har samma värde som en mans. Den muslimska kvinnans värde är dock fortfarande hälften av mannens (jfr. kap. 4, dödsstraff). Det tidigare reformistiska parlamentet gjorde försök att förbättra kvinnans rättsliga ställning. Dessa försök, som stoppades av det konservativa Vaktarrådet, har inte vunnit något gehör i det nuvarande konservativa parlamentet.

Vidare är vittnesmål från kvinna hälften värt jämfört med vittnesmål från en man. De strikta klädes- och umgängesreglerna som gäller för kvinnor vittnar även om synen på kvinnan som underordnad. En kvinna måste ha tillstånd från sin make, far eller annan manlig släkting för att ansöka om pass. Giftna kvinnor måste ha tillstånd från sin make för att få resa ut ur landet.

I tolvmiljonerstaden Teheran finns några centra för hjälpbehövande kvinnor. Statistiken visar att en stor del av iranska kvinnor misshandlas psykiskt, fysiskt eller sexuellt av sina makar och att misshandeln ofta börjar eller intensifieras vid graviditet.

Kvinnor har rätt att skilja sig från sin man om han har allvarliga problem med missbruk av alkohol eller narkotika, om han är impotent, sinnessjuk eller oförmögen att försörja familjen. Ungefär ett av nio äktenskap uppges leda till skilsmässa. Oftast är det kvinnan som ansöker om skilsmässa. För män räcker det med att ansöka om skilsmässa utan att ange skäl. Medan muslimska män får gifta sig med icke-muslimska kvinnor är det motsatta förhållandet inte tillåtet.

I februari 2002 antog parlamentet en lag som vid skilsmässa ger kvinnor vårdnaden om sina barn oavsett kön upp till sju års ålder. Enligt tidigare lagstiftning baserad på sharialagarna var gränsen två år för pojkar och sju år för flickor. Kvinnor vittnar ofta om hur de känner sig fångna i ett misslyckat äktenskap men inte vågar skilja sig av rädsla för att förlora kontakten med sina barn. Laglig rätt för en kvinna att besöka sina barn efter skilsmässa finns inte utan är beroende av mannens goda vilja. En kvinna saknar lagliga möjligheter att hindra sin man från att ingå tillfälliga äktenskap, så kallade sighe-förhållanden, med andra kvinnor.

Fattigdom drabbar kvinnor extra hårt. Enligt FN-uppgifter utgörs över 15 procent av Irans hushåll av en ensam mor med barn. Närmare 2 miljoner kvinnor är hemlösa och 1 miljon står utanför det sociala skyddsnätet. Som en följd har prostitutionen, som är förbjuden i lag, ökat. Enligt uppgift från iranska socialministeriet finns åtminstone 300 000 prostituerade i Iran. De prostituerades ålder blir allt lägre. Från tid till annan avslöjar myndigheterna bordellrörelser runtom i landet. Straffen blir vanligtvis prygel och långvarig fängelsevistelse.

Som en positiv förändring under 2003 märks att flickor i segregerade skolor inte längre behöver bära huvudslöja. Annars är regeln att slöja måste bäras från 9 års ålder då flickors pubertet anses inträda. Kvinnofrågorna framträder dock ibland på olika maktnivåer trots det nuvarande konservativa styret.

Kvinnor har under senare år börjat tillåtas se på herrfotboll och herrtennis fastän från separata läktare.

Kvinnlig omskärelse förekommer inte i Iran. Det har hänt att unga ogifta flickor gripits av ordningsmakten och tvingats genomgå undersökningar om de är orörda.

Abort är i normalfallet illegalt i Iran. Endast om moderns liv är i fara eller fostret missbildat tillåts abort. Illegala aborter förekommer.

Förekomsten av hedersmord är sällsynt. Ett fall rapporteras från 2003. Företeelsen, som har förekommit bland nomadfolk och på landsbygden, är en typ av brott som är illa sedda och även av konservativa anses strida mot islam. Den högste religiöse ledaren har i skarpa ordalag fördömt hedersmord.

15. Barnets rättigheter

Iran har en ung befolkning med cirka 35 miljoner under 20 år. De senaste åren har familjeplanering lett till att befolkningen ökar i långsammare takt, omkring 1,6 procent. Familjen är som regel mycket viktig i Iran och barn har en privilegierad ställning inom släkten.

Nästan alla barn vaccineras. Spädbarnsdödligheten och dödligheten för barn under 5 år har fallit till under 30 per 1000. Dödsfall i samband med förlossning har sjunkit markant. 97 procent av alla barn skrivs in för skolgång.

Antalet gatubarn i Teheran uppskattas till 30 000. De lever som skoputsare, biltvättare och tuggummiförsäljare. Många av dem dör varje månad på grund av undernäring och farliga levnadsförhållanden.

Barnhem finns som ofta är drivna av religiösa stiftelser med hård disciplin.

Iran har kritiserats för att inte särbehandla barn inom straffrätten. Personer under 18 år kan i princip dömas till samma straff, inklusive dödsstraff, som en vuxen. Flera minderåriga har under de senaste åren dömts till dödsstraff och avrättats vilket strider mot konventionen om barnets rättigheter som Iran undertecknat och ratificerat. Det finns särskilda domstolar som skall ta hänsyn till den åtalades ålder men som likväl utmätt dödsstraff.

Barnarbete förekommer i den meningen att barn ofta förutsätts hjälpa till i familjeägda jordbruk, affärer eller andra näringar. Barn som lönearbetare inom industrin förekommer knappast. Enligt lag får barn under 15 år inte arbeta.

Uppmärksammade lagförslag har gällt den lagstadgade minimiåldern för giftermål. Enligt religiösa påbud betraktas pojkar som könsmogna strax före 15 års ålder och flickor strax före 9 års ålder. Det har traditionellt också varit den lagligt tillåtna giftasåldern. Det tidigare reformistiska parlamentet ville sedan länge se en höjning till 15 för flickor och till 17 för pojkar vilket

Väktarrådet sade nej till. Efter flera månaders medling slog Medlingsrådet 2002 fast att gränserna bestämts till 13 för flickor och 15 för pojkar. Med särskilt medgivande från familjen kan flickor ändå giftas bort vid lägre ålder.

Uppgifter har förekommit i iranska media om spädbarnsförsäljare som skulle ha varit verksamma på förlossningskliniker vid vissa av Teherans sjukhus, ibland i samarbete med personalen. Pressen hade intervjuat kvinnor utan möjlighet att ta hand om sina barn. Det uppgavs ha rört sig om unga ogifta kvinnor som blivit gravida och inte kunnat ordna abort. På sjukhuset skulle den blivande modern ha fått kontakt med en spädbarnsförsäljare som betalat förlossningskostnaderna och därefter sålt barnet till ett barnlöst äkta par.

I en uppmärksammat tidningsintervju uppgav en professor i sociologi att mellan 50 - 60 flickor som rymt hemifrån tas om hand varje dag i Teheran. Flera har hamnat i prostitution. Enligt samma källa bedöms att det i Teheran finns cirka 100 000 prostituerade kvinnor, många i tonåren, som arbetar i någon av Teherans cirka 200 bordeller.

Även i år lär enligt mediauppgifter tusentals personer främst ur Basij och ur islamistiska friskaror, bland dessa många minderåriga, ha volontärat till s.k. martyr-brigader, som vill kämpa för den shiitiska/iranska saken i Irak mot USA. Sannolikt utgår sold från de religiösa stiftelserna. Fattigdom utgör ett starkt bidragande skäl till att rekryteringen till de islamistiska friskarorna fortfarande är ett alternativ för medellösa familjer, som ställer en son till förfogande i utbyte mot ersättningar av olika slag.

16. Olika befolkningsgruppers situation

Etniska minoriteter

Iran är ett etniskt mångfacetterat land. Perserna utgör drygt hälften av befolkningen på omkring 70 miljoner. Andra grupper är azerturkarna som utgör cirka 25 procent, kurderna drygt 10 procent och araberna omkring 3 procent. Dessutom finns mindre grupper som balucher, turkmener och lors samt diverse nomadgrupper. Iran hyser vidare drygt 1 miljon flyktingar, huvudsakligen från Afghanistan.

Kulturellt kan flera minoriteter uppleva sig som diskriminerade. Undervisning får inte bedrivas annat än på persiska (farsi). Möjligheter till offentlig karriär är begränsade för vissa minoriteter (ffa kurder, araber, balucher och turkmener), som är underrepresenterade i offentlig förvaltning.

Under året har oroligheter förekommit bland kurder, araber och azerer. Säkerhetsstyrkor har ofta brutalt kuvat dessa.

Iran erkänner etniska minoriteter men har varit ovilligt att särbehandla dem med hänsyn till den nationella sammanhållningen. Farsi är det enda accepterade officiella språket. Etniska minoriteter utsätts inte för förföljelse så länge de inte uttrycker krav på autonomi.

Förbättringar skedde för kurderna under president Khatami. Kurderna gav honom massivt stöd i presidentvalen 1997 och 2001. Den tidigare hårda censuren av kurdiska böcker har lättat, film och teater produceras på kurdiska. Ett kurdiskt kulturcentrum finns i Teheran. All politisk materia är dock känslig och de ökade kulturella friheterna har inte åtföljts av stärkta rättigheter på andra områden. Kurdisk separatistisk verksamhet i Iran har dock inte upphört och inte heller övergreppen mot kurderna. I juli och augusti i år skedde omfattande demonstrationer av kurder i de kurdiska delarna i Iran som slogs ned av polis och militär vilket resulterade i flera döda och fängslade kurder.

Azererna är förmodligen den etniska minoriteten som lider minst av diskriminering i kraft av sin numerära styrka. Flera prominenta personer, till exempel den Högste Ledaren, är azerer. Likväl finns tvisteämnen, främst kulturellt betingade, som gäller rätten att använda azeriska/turkiska i skrift. Ett antal lokaltidningar i nordvästra Iran skriver på både farsi och azeri men har tidvis förbjudits att använda azeri. Skrifter på azeri med latinskt alfabet finns i mycket ringa utsträckning i Iran. Undervisning på azeri är förbjuden.

The National Liberation Movement of Iranian Azerbaijan vill se ett "Storazerbajjan" som förenar iranska Azerbaijan med det självständiga Azerbaijan, vars nära band med USA och Turkiet väcker oro i Iran. Azerer, liksom andra grupper med separatistisk agenda, löper risk att fängslas och till och med avrättas om de bedriver separatistisk verksamhet.

Lors är i huvudsak bosatta i bergstrakterna i Lorestan, sydvästra Iran. De har samma etniska rötter som kurderna och deras språk bär likheter med kurdiskan.

Irans arabiska minoritet, i huvudsak shiiter, är bosatta i den oljerika provinsen Khuzestan. Liksom för övriga minoriteter erkänns dock inte deras språk. Ingen undervisning sker på arabiska i småskolan och i högre årskurser

studerar arabiska enbart i religiösa texter. I april i år skedde omfattande regimfientliga demonstrationer i Khuzestan som medförde hundratalet dödade och tusentalet arresterade av säkerhetsstyrkor. Av de arresterade skall flera senare ha arkebuserats.

Sammantaget har dock regimens behandling av de etniska minoriteterna förbättrats under de senaste åren. Det finns en politisk vilja till förståelse och till ökad integration. Ekonomiskt har regeringen stimulerat underutvecklade områden, där flertalet etniska minoriteter är bosatta, genom bland annat skattelättnader för företag som etablerar sig där. Politiskt är etniska minoriteter väl representerade i parlamentet och har i ökad grad fått chefsposter i den regionala förvaltningen. Lokalvalen har medfört ökade möjligheter till decentralisering och bättre tillvaratagande av minoriteternas intressen även om framstegen hittills varit begränsade; i flera provinser har politiska församlingar störts av stam- och klanmotsättningar.

Religiösa minoriteter

Enligt Irans senaste census från 1996 bekänner sig 99,5 procent av befolkningen till islam. Av dessa uppges omkring 10 procent vara sunnimuslimer. Flera icke-muslimer, i synnerhet de som konverterat från Islam, vill inte öppet erkänna sin religion.

Irans konstitution slår fast att shia-islam är landets statsreligion. Det betyder bl.a. att presidenten alltid måste vara en shia-muslim. Grundlagen innehåller därutöver ett särskilt erkännande av tre religiösa minoriteter, som är kristna, judar och zoroastrier. Dessa religioner är tillåtna men får inte utövas offentligt. De tillåts ha sina tempel och har reserverade platser i parlamentet. Inte desto mindre får de religiösa minoriteternas ställning i Iran anses vara sårbar.

Inom straffrätten diskrimineras icke-muslimer. Till exempel straffas en muslimsk man som är otrogen med en muslimsk kvinna med 100 piskrapp medan en icke-muslimsk man som gör samma sak riskerar dödsstraff.

Arvsrätten premierar muslimer. Icke-muslimer kan inte arva från muslimer. Om en icke-muslim dör och om det bland hans släktingar finns muslimer kommer de att arva allt, även om de är avlägsna släktingar.

Konstitutionen verkar i hög grad betrakta religionsfrihet för icke-muslimer som ett privilegium snarare än en rättighet. Många icke-muslimer tvingas

därför leva ett påfrestande dubbelliv. Enligt iransk lag är det inte tillåtet att efterforska vilken religion en person utövar eller fängsla någon enbart på grund av personens tro. Lagen åsidosätts emellertid i stor utsträckning. Sålunda måste t.ex. religionstillhörighet uppges inför anställning inom den statliga sektorn. Enligt kodifierad lagstiftning är det inte straffbart att konvertera från islam, men eftersom religiös shari'a-rätt har företräde före annan lagstiftning förekommer straff mot konvertiter. Religiösa uttolkningar, så kallade fatwas, från religiösa auktoriteter påverkar uttolkningen av shari'a-rätten.

I praktiken verkar det dock finnas en tolerans för konvertiter med undantag för bahaier. Iranska myndigheter bedriver i regel inte någon aktiv verksamhet för att komma åt personer som har konverterat/avvikit från islam, men en konvertit som utsätts för förföljelse av enskilda har inte möjlighet att söka skydd hos myndigheterna. Tvärtom skulle hans fall då bli värre eftersom myndigheterna då skulle kunna börja intressera sig för fallet. Sannolikt förhåller det sig så att om myndigheterna av annan anledning intresserar sig för en person och dessutom finner att denne har konverterat så kommer detta att användas mot honom. Så länge man låter sin religiösa övertygelse vara en privatsak löper man inte några särskilda risker. Den iranska grundlagens förbud mot verksamhet mot islam eller den Islamiska republiken har emellanåt och i varierande grad använts mot religiösa och etniska minoritetsgrupper.

Sunni-muslimer utgör Irans största religiösa minoritet (i huvudsak kurder, araber, balucher och turkmenier) och uppgår enligt vissa beräkningar till över 10 procent av den totala befolkningen. Sunni-muslimer har genom åren påtalat diskriminering och i viss utsträckning övergrepp. Det har rört sig om bristande respekt för sunnitiska seder, vägran att utnämna sunnitiska ledare till fredagsböneledare, och aktiva påtryckningar för omvändelse till shiism. Studenter i sunnitiska religiösa skolor måste göra militärtjänst medan shiitiska studenter kan slippa.

Kravaller och sammandrabbningar har förekommit mellan sunnitiska grupper och polis/säkerhetsstyrkor. Fängslanden har förekommit. Oftast torde övergreppen mera handla om etnisk och politisk tillhörighet än religiös. En kurdisk aktivist fängslas snarare för sitt politiska engagemang än för att han bekänner sig till sunnism.

I provinsen Baluchistan är en majoritet av invånare sunniter. Flera av regionens religiösa ledare har fått sin utbildning i Saudiarabien vilket är en källa till friktion mellan Teheran och Riyadh. Situationen i Baluchistan präglas av laglöshet. Historiskt har baluchiska nationalistgrupper vägrat erkänna Teherans överhöghet sedan lång tid tillbaka. Huvuddelen av narkotikasmugglingen från Afghanistan och Pakistan går genom den iranska provinsen Sistan-Baluchistan, där annan typ av smuggling också utgör ett traditionellt levebröd för många stammar och klaner. Med kampen mot narkotikan som täckmantel uppges att iranska polisiära och paramilitära styrkor begår grova övergrepp mot de mänskliga rättigheterna i baluchiska områden, som får mycket liten uppmärksamhet såväl inom landet som internationellt.

Den judiska minoriteten i Iran räknade strax före revolutionen 1979 till över 100 000. Sedan revolutionen har antalet drastiskt minskat till följd av utvandring och uppgår officiellt till 13 000 fastän inofficiella siffror ligger något högre. Trots regimens hatfyllda retorik mot Israel behandlas Irans judar relativt väl.

De kristna i Iran, vars antal uppskattas till över 200 000, är ofta armenier och assyrier. 90 procent av de kristna tillhör församlingar som predikar på det egna språket. Missionerande verksamhet, att sprida biblar och andra kristna texter är förbjudet.

Protestantiska kyrkor, som aktivt försöker värva nya medlemmar, har en utsatt position. De utsattes för allvarliga förföljelser i början av 1990-talet med mord på flera av sina ledare. Sådana fall har inte inrapporterats under senare år men enskilda kristna vittnar om fortsatt otrygghet, bland annat genom att deras religion kan vara en förvärrande omständighet om de får problem med myndigheterna. Muslimer som övergått till kristendomen har i en del fall gripits och utsatts för påtryckningar att återgå till islam. Endast två protestantiska kyrkor i Iran (the Assembly of God i Teheran och i Rasht vid Kaspiska havet) har tillåtits predika på farsi.

Zoroastriernas antal beräknas till cirka 30 000. Såvitt känt utsätts de inte för kränkningar utöver de allmänna svårigheter som finns för icke-muslimer i Iran.

Bahaierna är den största religiösa minoriteten i Iran med ett uppskattat antal på 300 000. De utgör den grupp som utstår den hårdaste politiska och religiösa förföljelsen i Iran och som diskrimineras inför lagen.

Bahaierna är i flera fall rättslösa eftersom de inte erkänns som en religiös minoritet. De diskrimineras ofta ekonomiskt och stängs inte sällan ute från anställning i offentlig sektor samt, i viss mån, i privat sektor. De ses som juridiskt mindre värda än muslimer (straffet för att döda en bahai och arvsrätten favoriserar muslimer). Bahaierna förbjuds att producera och sprida sina skrifter och att sprida sina läror. Under de senaste åren skall åtskilliga bahaierna på olika håll i Iran ha fått ägodelar konfiskerade och ha arresterats godtyckligt för att sedan släppas och åter arresteras etc. Bahaiernas begravningsplats i Teheran har successivt tagits från dem utan skälig ersättning. Bahaierna har sämre möjligheter till högre utbildning. De har små möjligheter att samlas utan att störas av polis och basij. Kända bahaierna kallas ofta till förhör. Även i år har på flera håll i landet fastigheter och affärer tillhöriga bahaierna attackerats, bahaiska gravplatser skändats och bahaierna trakasserats. I augusti i år befann sig, enligt uppgift, tjugotalet bahaierna fängslade på grund av sin tro. Domarna mot bahaierna är ofta svåra att verifiera när de avgivits muntligt utan skriftlig dokumentation.

Det finns inte något centralt register, sägs det, omfattande samtliga bahaierna i Iran. Men att bahaierna vägrar att förneka sin religion gör att de kan identifieras i kontakter med myndigheterna som kräver uppgivande av religionstillhörighet. Så länge man inte öppet förfäktar bahaiska värderingar löper man inte några större risker för förföljelse.

Enskilda parlamentariker uppges i privata samtal med bahaierna ha varit välvilligt inställda till deras sak, men ingen har varit beredd att verka politiskt för dem. President Khatamis tid vid makten innebar knappast någon förändring i detta avseende. Det folkliga hat som under 1800-talet och tidigt 1900-tal resulterade i pogromer mot bahaierna har försvunnit och i viss mån ersatts av nyfiket intresse. Internet har erbjudit nya möjligheter för bredare grupper att ta del av den bahaiska läran.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning

Islamisk rätt (hodud) föreskriver grymma straff för homosexuella handlingar. För män gäller dödsstraff vid penetration och piskning vid annan form av sexuell handling. För könsumgänge mellan kvinnor utdöms 100 piskrapp för

vardera parten. Potentiellt löper således homosexuella i Iran, liksom i flertalet andra muslimska länder, risk att dömas till mycket hårda straff. Beviskraven är dock höga med krav på rättrådiga vittnen eller ett erkännande från parterna inför domstol.

I Iran är det tabubelagt att aktivt leva ut sin homosexualitet. Homosexuella personer i Iran kan inte alls agera lika öppet som i exempelvis Sverige utan socialt fördömande av omvärlden. Ett spritt intryck bland olika iranier är att de allra flesta homosexuella i Iran därför lever relativt diskret och tillbakadraget varigenom de undviker att utsätta sig för någon fysisk eller juridisk fara. Bristen på tolerans i det iranska samhället är dock långt ifrån absolut: män håller varandra i händerna, de vänslas i parkerna etc. Man kan någon gång se män kyssa varandra på gatan eller se sminkade män.

Det är något av en paradox i Iran att heterosexuella personer (som, *nota bene*, inte är gifta) egentligen har större svårigheter med att kunna leva ut sin sexuella läggning än homosexuella. Det är formellt förbjudet för två personer av olika kön att kyssas eller hålla varandra i hand. Ett heterosexuellt par kan, till skillnad från homosexuella, inte bo ihop eller ens åka bil ihop.

Homosexuella personer kan knappast sägas vara aktivt förföljda av iranska myndigheter. För att en homosexuell handling skall leda till rättsliga åtgärder krävs antingen en anmälan eller att brottet varit uppenbart, t.ex. ha begåtts på offentlig plats.

Det är för vad som i handling sker utanför det enskilda privatlivet, utanför hemmets fyra väggar, som heterosexuella och homosexuella riskerar att lagföras och straffas. Sker handlingarna i hemmet kan dock angiveri av utomstående, t.ex. grannar, förekomma. Offentliga uttryck av kärlek mellan vuxna individer undertrycks i Iran oavsett sexuell läggning.

Såvitt känt har ingen åtalats eller dömts till spöstraff eller döden för homosexuella handlingar under senare år. De avrättningar av två homosexuella som skedde i augusti i år hade sin grund i våldtäkt och mord. Naturligtvis var homosexualiteten inte någon förmildrande omständighet när domen föll. Det finns vidare rapporter om straff mot män som våldfört sig sexuellt på minderåriga manspersoner. Domarna har i dessa fall mera tagit fasta på inslagen av pedofili än homosexualitet.

I sammanhanget kan tilläggas att könsbyte är tillåtet i Iran. Under senare år har ett antal könsoperationer rapporterats i media utan att det väckt protester eller klagomål.

Det kan slutligen tilläggas att preventivmedel finns att köpa öppet på apoteken.

18. Flyktingars rättigheter

Iran hyser en stor flyktingpopulation på drygt 1 miljon personer varav merparten är afghaner som började repatrieras för några år sedan. I takt med att arbetslösheten stiger i Iran har kraven på repatriering av afghaner i allt större omfattning gjort sig hörda.

Den näst största gruppen av flyktingar utgörs av omkring 60 000 irakier, främst kurder, från Gulfkriget 1991. Endast få flyktingar lämnade Irak under det amerikansk-irakiska kriget våren 2003 för att bege sig till Iran.

Iran har ratificerat 1951 års Genève-konvention om flyktingars rättigheter och har anslutit sig till 1967 års tilläggsprotokoll. UNHCR är väletablerat i Teheran med kontor runtom i landet. Även IOM är numera väletablerat i Teheran. Iran blev fullödlig medlem av IOM 2001. Samarbete rörande flyktingfrågor sker med iranska Röda Halvmånen.

Flyktingar i Iran har i allmänhet behandlats väl med tillgång till hälsovård, utbildning och mat. Åtskilliga är integrerade i det iranska samhället. Flyktingars rättigheter är dock begränsade på andra områden, exempelvis får de inte utan särskilt tillstånd lämna bosättningsorten. Flyktingar, framför allt de illegala, utnyttjas också som billig arbetskraft och har små möjligheter att kräva att omfattas av arbetsrätt. Afghanska flyktingar ses ofta verksamma i grova och riskabla kroppsarbeten. UNHCR och Iran ingick i februari 2002 en överenskommelse om frivillig repatriering av illegala flyktingar. Trots detta har deporteringar förekommit. Irans femårsplan anger som mål att repatriera flera afghaner. Som en följd har Iran inte velat registrera nyanlända afghaner som flyktingar med hänvisning till att de sökt sig till Iran av ekonomiska skäl.

Rasism är knappast utbredd i Iran. Däremot förekommer en stark politisk nationalism och en nationell/nationalistisk stolthet över den egna kulturen liksom, på sina håll, inslag av xenofobi och ett officiellt avståndstagande från västerländsk kultur.

19. Funktionshindrades situation

Iran, som har ett stort antal krigsinvalidier efter kriget mot Irak 1980 - 1988, har visat stora ansträngningar för att hjälpa invalidiserade och funktionshindrade samt motverka diskriminering av dessa grupper. Det finns ett stort antal organisationer som tillvaratar funktionshindrades intressen. Hos samtliga större, såväl offentliga som privata arbetsgivare, måste minst 3 procent av personalstyrkan bestå av funktionshindrade. En särskild ersättning, baserad på graden av handikapp, utbetalas ur offentliga medel till funktionshindrade.

Det är svårt att kontrollera hur dessa lagar och förordningar efterlevs. Det finns skäl att tro att detta mera handlar om ambitioner än uppfyllda mål. Iran är än så länge knappast ett handikappvänligt samhälle i vår bemärkelse. Funktionshindrade syns sällan i vardagen.

20. Oberoende MR-organisationer

Oberoende MR-organisationer motarbetas generellt i Iran. Det finns ett antal organisationer som självständigt söker slå vakt om grupperns rättigheter, till exempel journalister och författare, men deras möjligheter att verka försvåras av myndigheterna. Särskilt för de MR-organisationer och för enskilda organisationer överhuvudtaget, som har kontakter med utlandet och med ambassader och är särskilt övervakade, finns allvarigare risker.

Islamic Human Rights Commission (IHRC) bildades 1995, dock utan att ges någon legal grund, under överinseende av högste chefen för rättsväsendet, som har observatörsstatus i IHRC:s styrelse. IHRC är inte oberoende och det märks ofta att IHRC står under politisk påverkan. IHRC har framhållit att internationella MR-konventioner endast kan accepteras i den mån de inte strider mot islamska lagar och regler. Vidare ägnar IHRC mer och mer uppmärksamhet åt MR-förhållanden utanför Iran och ställer sig ofta avvisande till utländsk kritik av MR-förhållandena i Iran.

1996 tillskapades vad som kan liknas vid ett särskilt utskott för MR-frågor i parlamentet, känd som Commission 90 efter en paragraf i Irans konstitution. Utskottet finns formellt kvar men dess roll har kvävts av det konservativa parlamentet.

Både IHRC och Commission 90 tillskapades särskilt för att behandla klagomål från allmänheten gällande MR.

Mer än 400 enskilda organisationer/frivilligorganisationer är verksamma i Iran inom en mängd olika områden. Flera arbetar med MR-frågor. Generellt kan sägas att en majoritet av organisationerna är svagt utvecklade och på ett initialt utvecklingsstadium men att den goda viljan inte saknas. Under 2005 har nya förordningar tagits av regimen i syfte att ytterligare öka kontrollen av frivilligorganisationer.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

Åtskilliga FN-organ är verksamma i Iran, däribland UNHCR, WHO, WFP, UNDP, UNESCO och UNODC. Flera stödjer MR-relaterade projekt som till exempel samarbete med juridiska fakulteten vid Teherans universitet och kvinnoprogram på landsbygden. Stor vikt läggs vid utbildning. UNICEF samarbetar med rättsväsendet för att få till stånd ändringar i brottsbalken rörande barn under 18 år och för att förbättra kvinnornas situation. UNDP verkar för reformer och för att öka allmänhetens rättsmedvetande och för att bistå parlamentet.

Från svenskt håll inbjuder Sida sedan 2002 iranskt deltagande i MR-kurser och kvinnofrågor.

Ett antal länder ger stöd till enskilda organisationer som är verksamma på MR-området. Internationella enskilda organisationer har svårt att få visum till Iran. Human Rights Watch ses som ett organ lydande under USA och är persona non grata.

Flera EU-länder är bilateralt engagerade i projekt som rör det iranska rättsväsendet.

Organisationerna ODVV (Organization for Defending Victims of Violence) och ICSORC (Iranian Civil Society Organization Resource Center) arbetar med rehabilitering av personer som utsatts för tortyr respektive bedriver verksamhet för att stärka det civila samhället. Båda organisationerna, som har stöd från iranska regeringen, från FN och bilateralt, har visat intresse av närmare kontakter med utländska enskilda organisationer.